

УДК 94:341.485(=411.16)(497.11)"1941/1944"
314.117-058.65(=411.16)(497.11)"1941/1944"

Оригинални научни рад

Примљен: 28. 6. 2017.

Прихваћен: 22. 12. 2017.

Драган ЦВЕТКОВИЋ
Музеј жртава геноцида, Београд
vecadzigy@yahoo.com

Холокауст у Србији (немачко окупационо подручје) – нумеричко одређење и квантитативна анализа

Апстракт: Рад представља покушај да се на основу делимично ревидираног пописа „Жртве рата 1941–1945“ прикаже страдање јеврејске заједнице са територије окупиране Србије. У раду је разматрана територијална припадност страдалих Јевреја, њихова полна, старосна и професионална структура, те околности и места њиховог страдања.

Кључне речи: холокауст, Јевреји, окупирана Србија, региони, полна, старосна и професионална структура, концентрациони логори, Топовске шупе, Сајмиште

Холокауст, као најекстремнији облик до сада познатог геноцида и прва појава неких врста злочиначких убистава и злочиначког мишљења,¹ на простору издељене Југославије имао је низ специфичности у „решавању јеврејског питања“, као ни у једном другом делу Европе, али се тиме никако не издваја из општег контекста страдања европских Јевреја. Поред свих специфичности јеврејског страдања у Југославији, холокауст спроведен на територији окупиране Србије је био најсличнији оном спровођеном у европским земљама, са немачким окупационим апаратом као његовим носиоцем у планирању, спровођењу, те као јединим егзекутором. Колаборационисти са оку-

1 Yehuda Bauer, „Is the Holocaust explicable“, *Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста / Israeli-Serbian academic exchange in Holocaust research*, ур. Јован Мирковић, (Београд: Музеј жртава геноцида, 2008), 149.

пиране територије су асистирали Немцима у неким деловима спровођења програма уништења Јевреја.

Истарживања о холокаусту у окупираној Србији су као тема присутна у домаћој и иностраној историографији, што као централна тема истраживања, а чешће као његов узгредни односно споредни, пратећи део.² Досадашњим сазнањима о страдању Јевреја окупирани Србије потребно је додати истраживање које би обрадило унутрашњу структуру претрпљених губитака јеврејске заједнице. Рад има за циљ да покуша да представи одговоре на низ питања: Одакле су страдали Јевреји и када су изгубили животе, те постоје ли разлике у страдању у зависности од завичајне припадности? Какве су

- 2 Од важнијих наслова видети: Milan Koljanin, *Nemački logor na beogradskom Sajmištu 1941-1944*, (Beograd: ИСИ, 1992); Бранислав Божовић, *Страдање Јевреја у Београду 1941-1944*, (Beograd: МЖГ, 2012); Christopher Browning, „The final Solution in Serbia. The Semlin Judenlager. A case Study“, *Yad Vashem Studies*, XV, 1983, 55-90; Krisofer Brauning, „Konačno rešenje u Srbiji – Judenlager na Sajmištu – studija slučaja“, *Zbornik 6*, ur. Radovan Samardžić, (Beograd: Јеврејски историјски музеј 1992), 407-428; Walter Manoschek, „Serbien ist Judenfrei“, *Militarische Besatzungspolitik und Judenvernichtung in Serbien 1941/42*, (Minhen: R. Oldenburg, 1993); Valter Manošek, *Holokaust u Srbiji, Vojna okupaciona politika i uništavanje Јевреја 1941-1942*, (Beograd: Službeni list SRJ, 2007); Menachem Shelach, „Sajmište – an extermination camp in Serbia“, *Holocaust and Genocide Studies*, Vol. 2, No. 2 (1987), 243-260; Ženi Lebl, *Do „konačnog rešenja“: Јевреји у Београду 1521-1942 (Bis zur „Endlösung“: Јуден у Белград)*, (Beograd: Čigoja, 2001); Milan Ristović, *У потрази за уточиштем, Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941-1945*, (Beograd: Službeni list SRJ, 1998); Jaša Romano, *Јевреји Југославије 1941-1945 жртве генцида и учесници народноослободилачког рата*, (Beograd: ЈИМ, 1980); Ljubodrag Dimić i Milan Ristović, „Uvodna studija“ u: *Logor Banjica – logoraši*, objavljeni izvori, ur. Branka Prpa, (Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 2009); Sima Begović, *Logor Banjica 1941-1945*, (Beograd: ISI, 1989); Stanoje Filipović, *Logori u Šarцу*, (Novi Sad: SUBNOR SR Србије, 1967); Небојша Озимих и други, *Жртве лагер Ниша (1941-1944)*, (Ниш: Музеј града Ниша, 2014); Небојша Озимих, *Јевреји у логору на Црвеном крсту*, (Ниш: Народни музеј Ниш, 2014). Мирослав Миловановић, *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељање на Бубњу*, (Beograd: ИСИ, СУБНОР Ниша и ИРО Народна књига, 1983); Branislav Miša Popov, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941-1944*, (Beograd: ISI, 1992); Nenad Žarković, „Prolazni logor Topovske Šupe“, *Nasleđe*, br. 10, 2009, 103-112; Tomislav Žugić i Miodrag Milić, *Jugosloveni u koncentracionom logoru Aušvic 1941-1945*, (Beograd: ISI, 1989); Бранислав Божовић, *Специјална полиција у Београду 1941-1944*, (Beograd: Завод за уџбенике, 2014). За краћи преглед значајнијих радова у истраживању холокауста до 2006. године видети: Милан Кољанин, „Истраживање холокауста у Југославији“, *Израелско-српска научна размена*, 264-273; Јован Ђулибрк, *Историографија холокауста у Југославији*, (Beograd: ПБФ и ИТИ, 2011).

биле полна, старосна и професионална структура страдалих, те да ли су постојале и ако јесу, какве су разлике у њиховом страдању? Утврдити где су страдали, као и околности њиховог страдања, те истаћи разлике уколико их је било? Тиме би се проширила и допунила постојећа сазнања, потврдиле неке назнаке изнете у претходним истраживањима, али и отворила нека нова питања, те указало на смер будућих истраживања. Рад, настао на основу делимично ревидираног пописа „Жртве рата 1941–1945“ из 1964. године,³ има за циљ да делимично одговори на постављени задатак.

Након дезинтеграције Југославије Србија је била оформљена као засебна територија која се налазила под немачком окупацијом и директном војном управом.⁴ Територија Србије под немачком војно-управном командом (даље окупирана Србија) је према немачким подацима заузимала пространство од 60.876 км² са процењеним бројем од 4.450.000 становника.⁵ Према попису становништва из 1931. године, на територији коју је касније заузела окупирана Србија живе-

-
- 3 Пописом „Жртве рата 1941–1945“ из 1964. године, који је рађен према тадашњој административној подели на републике и покрајине, утврђен је број од 13.023 страдала Јевреја са територије СР Србије, од којих је 9.488 потицало из Војводине, 3.461 из Уже Србије и 74 са КиМ. Процењена обухватност пописа била је 56–59% од оних које је требало пописати. Savezni zavod za statistiku, *Žrtve rata 1941–1945, Rezultati popisa*, (Beograd: 1966, reprint 1992), 4–23. Опширније о попису „Жртве рата 1941–1945“ видети у: Dragan Cvetković, „Gubici pripadnika partizanskog pokreta sa teritorije Jugoslavije 1941–1945“, (doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2016), 6–10.
- 4 Опширније: Драган Алексић, „Србија под немачком окупационом управом у Другом светском рату – Особености окупационе управе“, *Ослобођење Београда 1944. године*, зборник радова, ур. Александар Животић, (Београд: ИНИС, 2010), 53–72.
- 5 Jovan Marjanović, *Ustanak i narodno-oslobodilački pokret u Srbiji 1941*, (Beograd: Institut društvenih nauka, 1963), 23. - На основу белешке из архива Недићеве владе, на територији окупиране Србије је живело 3.773.000 становника, од којих је 89,24% Срба (3.367.000), 0,61% Хрвата (23.000), 1,35% осталих Словена (51.000), 2,70% Мађара (102.000), 3,87% Немаца (146.000), 1,75% Румуна (66.000) и 0,48% осталих (18.000), (Marjanović, *Ustanak*, 23). Прорачун за 1941. годину на основу пописа из 1931. показује да је на територији окупиране Србије живело 4.149.678 становника. *Демографска статистика, Израчунат број становника Југославије за 1941 и 1945*, (Београд: Државни статистички уред, 1945), 5–8.

ло је 3.824.516 становника⁶ у 10 географских региона⁷ неједнаког демографског потенцијала. У оквиру ове територије Јевреји су 1931. са 12.648 држављана чинили 0,33% популације. Највећа концентрација је била везана за велике урбане центре, па их је тако три пети-не живело у Београду и околини (62,51%), нешто мање од трећине у Банату (29,39%) и дванестина у осталих осам региона окупираних територије (8,10%).⁸

Ревизијом пописа „Жртве рата 1941–1945“ из 1964. године, до сада је поименично утврђен број од 6.254 Јевреја са територије окупираних Србије страдалих у холокаусту.⁹ Колективно одређени за уништење од нацистичких окупатора, Јевреји из окупираних Србије су

6 Пошто попис становништва 1941. није урађен због избијања рата, сви прорачуни за бројност становништва окупираних Србије и појединих региона и градова урађени су на основу пописа становништва из 1931. године. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knjiga I: Prисutno stanovništvo, број кућа и домаћинстава, (Београд: Државна штампарија, 1937).

7 Регионе треба посматрати искључиво као географске целине пошто они у том периоду нису постојали као административне јединице и настали су из потребе да се у раду лакше сагледа страдање становништва, те омогући компаративно приказивање претрпљених губитака. Региони су обухватили општине или њихове делове према административној подели из 1964. године.

8 Према попису становништва из 1931, од 12.648 Јевреја са територије окупираних Србије у Београдском региону их је живело 7.906, у Банату 3.717, у осталих осам региона 1.025. У Управи града Београда је живело 8.936 припадника јеврејске заједнице, од којих је 507 било настањено у Панчеву, а 523 у Земуну, па их према ратној подели територије треба посматрати као банатске (у оквиру окупираних Србије) односно сремске (НДХ) Јевреје. Ако се посматра само територија града Београда у Управи града Београда (мања територија од Београдског региона) Јевреји су представљали 3,31% становништва. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knjiga II: Prисutno stanovništvo prema veroispovesti, (Београд: Државна штампарија, 1938), VIII–XII. Пошто попис становништва предвиђен за 1941. због избијања рата није обављен, приликом посматрања територијалног распореда Јевреја у ратном периоду, треба узети у обзир миграције током претходне деценије у оквиру националног корпуса, првенствено ка Београду, како Јевреја са ове територије тако и сународника са подручја читаве Југославије (највише из Македоније и БиХ), што је у извесној мери нарушило приказану територијалну структуру.

9 У обзир су узети Јевреји који су били југословенски држављани, односно Јевреји који су у предратном периоду живели на територији на којој је успостављена немачка окупациона управа. Поред њих су на територији окупираних Србије страдали и Јевреји из других делова Југославије, као и Јевреји из европских земаља, који су се као легални имигранти, „нежељени туристи“ или избеглице нашли на њеној територији и поделили судбину домаћих Јевреја. Опширније о избеглим Јеврејима видети: Milan Ristović, „Југославија и јеврејске избеглице 1938–1941“, *Istorija 20 veka* 1, 1996, 21–43; *Kladovo transport*, ur. Andrej Mitrović, (Београд: JIM 2006).

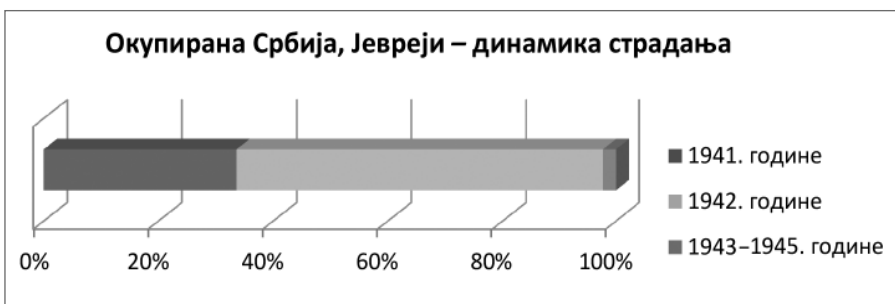
уништени у прве две године рата. У страдању у последње три године рата, након кулминације холокауста на територији окупиране Србије, живот су изгубили малобројни Јевреји утамничени у логору Бањица¹⁰ и они припадници јеврејске заједнице који су неуспешно покушали да уточиште пронађу на другим територијама подељене Југославије.¹¹

Табела 1 – Окупирана Србија, Јевреји – динамика страдања

Јевреји	Укупно	1941.	%	1942.	%	1943.	%	1944.	%	1945.	%
Укупно	6.254	2.103	33,62	4.007	64,07	87	1,39	51	0,81	6	0,09

Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

Графикон 1

Током прве две године рата живот је изгубило 97,69% од свих страдалих, с тим што их је трећина убијена у другој половини 1941.¹² Док су две трећине страдале током наредне године, од којих је највећи део изгубио живот у прва четири и по месеца 1942. године.¹³ Тиме је стопа смртности, с обзиром на дупло дужи период стра-

10 Опширније о страдању Јевреја са територије окупиране Србије у логору Бањица видети: *Logor Banjica, Logoraši*, ур. Branka Prpa, (Београд: Историјски архив Београда, 2009).

11 Опширније о успешним и неуспешним покушајима спасавања од холокауста видети: Ристовић, *У потрази за уточиштем*.

12 Са појединачним ликвидацијама или убијањем малих група Јевреја отпочело је убрзо након окупације, у првим данима јула. Од старадалих Јевреја 1941. године са познатим датумом смрти 90,41% је изгубило живот током октобра и новембра (1.885).

13 Заправо, највећи део Јевреја са територије окупиране Србије страдалих 1942. године је живот изгубио у кратком периоду од три месеца: марта, априла и маја. Они представљају 89,08% губитака од свих са познатим датумом страдања у тој години.

дања у 1942, била једнака, што указује на несмањену тежњу Немаца да их у потпуности униште. Процес уништења јеврејске заједнице у окупираној Србији је у 1942. практично био окончан, тако да је претрпљени губитак Јевреја у 1943. био 49,06 пута мањи него у претходној години. Свега 2,31% од страдалих Јевреја окупиране Србије је изгубило животе у последње три године рата, тако да је њихов губитак у том периоду био реално 65,78 пута мањи него у прве две године.

Настањени на читавој територији окупиране Србије, Јевреји су свуда претрпели губитке, али не у једнакој мери. Као највећа заједница на територији окупиране Србије, Јевреји из Београдског региона су представљали готово три петине губитака, следили су их сународници из Баната који су чинили више од четвртине губитака, док је из осталих осам региона потицала шестина страдалих Јевреја. Њихово страдање није било увек у складу са заступљеношћу у оквиру националног корпуса Јевреја из различитих делова територије.

Табела 2 – Окупирана Србија (ОС), Јевреји – губици према регионалној припадности

Јевреји ОС	Укупно	Београдски регион	%	Банат	%	осталих 8 региона	%
Укупно	6.254	3.484	55,71	1.782	28,49	988	15,78

Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

Графикон 2

Табела 3 – Окупирана Србија, Јевреји – учешће у националном корпусу и учешће у губицима према регионалној припадности

Окупирана Србија – Јевреји	% учешћа у националном корпусу	% учешћа у губицима
Београдски регион	62,51	55,71
Банат	29,39	28,49
Осталих 8 региона ОС	8,10	15,78

Извори: Попис становништва 1931; АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

Учешће у укупним губицима Јевреја из Београдског региона, као највеће заједнице, било је 1,12 пута мање од њихове заступљености у јеврејском националном корпусу, док је заступљеност у губицима страдалих из Баната била једнака. Са друге стране, учешће у губицима Јевреја страдалих из осталих осам региона окупиране Србије било је двоструко веће од њиховог удела у националном корпусу.¹⁴

Јевреји из различитих делова окупиране Србије су страдали током читавог рата, али је свима било заједничко масовно страдање у прве две године рата, 99,32% из Баната, 97,33% Београда и 96,05% из осталих осам региона окупиране територије. Динамика претрпљених губитака и учешће у губицима Јевреја из рзличитих региона није било једнако током рата.

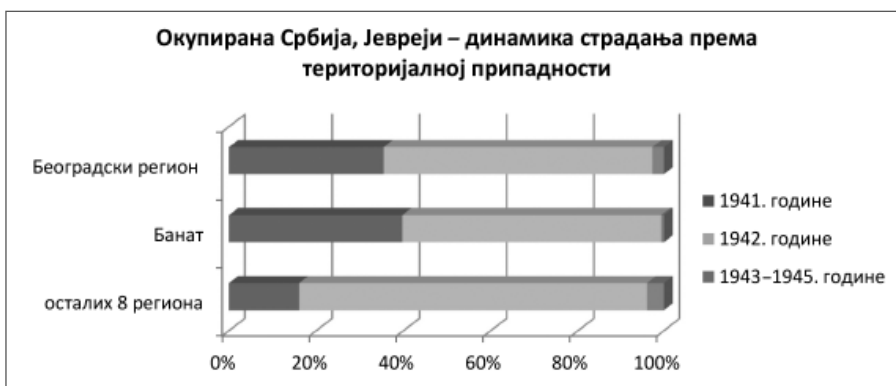
14 Тако велика разлика између броја Јевреја који су живели на територији осам региона и броја страдалих може да буде последица, а и вероватно је комбинација, више чинилаца. Могуће је да је страдање Јевреја ових области било стварно веће пошто их је у мањим градовима било лакше пронаћи, затим да је део Јевреја који су пописани као страдали овог дела територије окупиране Србије у ствари живео у Београду, те да их треба бројати као тамошње губитке или да је обухватност пописа „Жртве рата“ у срединама са мањим јеврејским заједницама била већа, пошто је било лакше пописати страдале него у већим срединама. Током процеса ревизије пописа „Жртве рата 1941–1945“ потребно је решити ове недоумице.

Табела 4 – Окупирана Србија, Јевреји – губици према регионалној припадности и години страдања

ОС – Јевреји	Укупно	1941.	%	1942.	%	1943.	%	1944.	%	1945.	%
Београдски регион	3.484	1.236	35,48	2.155	61,85	62	1,78	27	0,77	4	0,11
%	55,71	58,77	//	53,78	//	71,26	//	52,94	//	66,67	//
Банат	1.782	708	39,73	1.062	59,59	4	0,22	7	0,39	1	0,06
%	28,49	33,67	//	26,50	//	4,60	//	13,72	//	16,67	//
Осталих 8 региона	988	159	16,09	790	79,96	21	2,12	17	1,72	1	0,10
%	15,80	7,56	//	19,71	//	24,14	//	33,33	//	16,67	//
Укупно	6.254	2.103	33,62	4.007	64,07	87	1,39	51	0,81	6	0,09

Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

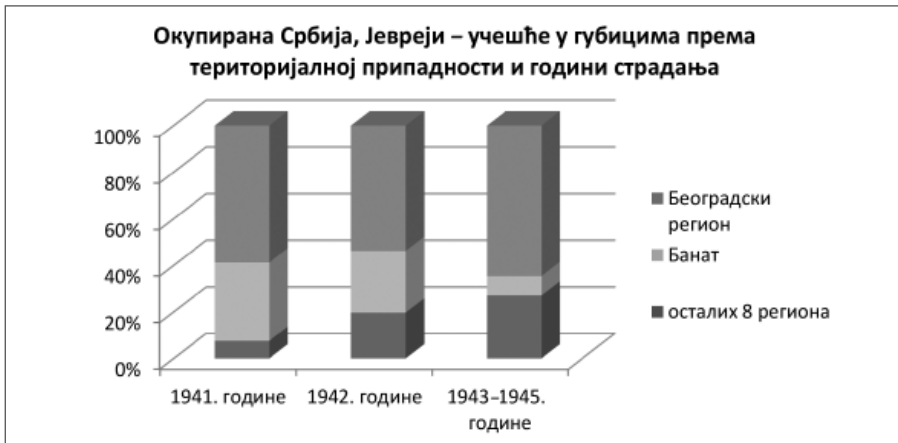
Графикон 3

У динамици страдања Јевреја окупиране Србије уочљиве су битне разлике међу онима који су настањивали два северна региона и осталог дела територије. Две петине Јевреја Баната и више од трећине Јевреја из Београдског региона је изгубило животе у првој години рата, док је у истом периоду страдала шестина Јевреја из осталог дела окупиране Србије. Тиме је удео страдалих Јевреја из Баната и Београда током 1941. био 2,47 односно 2,20 пута већи од губитка Јевреја из осталих осам региона. За све је заједничко највеће страдање у 1942. години, с тим што је у том периоду живот изгубило четири петине Јевреја из осталих осам региона окупиране Србије, док је тада страдало по три петине Јевреја Београда и Баната. У односу на претходну годину страдало је 1,72 односно 1,50 пута више Јев-

реја Београдског региона односно Баната и 7,73 пута више Јевреја из осталог дела окупиране Србије. С обзиром на период трајања страдања у прве две године рата, губитак Јевреја Београда и Баната је реално био 1,15 односно 1,33 пута већи у 1941, док је губитак Јевреја из осталог дела окупиране Србије био реално 2,48 пута већи у 1942. години. Претрпљени губитак Јевреја у последње три године рата је у сва три посматрана дела окупиране Србије био изразито мали, с тиме што је удео у том периоду страдалих Јевреја из осам региона окупиране Србије (3,95%) био 1,48 односно 5,81 пута већи од удела страдалих из Београда (2,67%) и Баната (0,68%).

Графикон 4

Учешће Јевреја из различитих делова окупиране Србије у губицима није било једнако и варирао је током рата. Као највећа заједница, из које је потицао највећи део страдалих, београдски Јевреји су представљали три петине претрпљених губитака у првој години рата, готово три четвртине 1943.¹⁵ и њихове две трећине последње године рата, са најмањим учешћем од тек нешто изнад половине страдалих у 1942. и 1944. години. Јевреји из Баната су представљали трећину претрпљених губитака у првој години рата, четвртину у другој, свега двадесетдруги део 1943. године (5,76 пута мање него у

15 Значајан део страдалих 1943. године представљају они Јевреји који су нашли привремено уточиште на територијама анектираним од Бугарске или Италије, те страдали у логору на Бањици.

претходној) и шестину страдалих последње године рата.¹⁶ Учешће у губицима Јевреја из осталог дела окупиране Србије се непрекидно повећавало током прве четири године рата, од тринаестог дела страдалих у 1941. преко петине односно четвртине губитака у наредне две године, до трећине губитака 1944,¹⁷ да би у последњој години рата представљали шестину губитака.

Унапред одређени за потпуно уништење, Јевреји из окупиране Србије су претрпели губитке који су обухватили припаднике оба пола. Њихово страдање је било готово једнако, са незнатно већим уделом мушкараца (однос у страдању је био 1,13:1).¹⁸ Иако су оба пола уништавана у потпуности, динамика претрпљених губитака није била иста, као што ни њихово учешће у губицима током рата није било једнако.

Табела 5 – Окупирана Србија, Јевреји – полна структура према години страдања

Јевреји ОС – пол	Укупно	1941.	%	1942.	%	1943–1945.	%
мушкарци	3.313	2.063	62,27	1.174	35,44	76	2,29
%	52,97	98,10	//	29,30	//	52,78	//
жене	2.941	40	1,36	2.833	96,33	68	2,31
%	47,02	1,90	//	70,70	//	47,22	//
укупно	6.254	2.103	33,62	4.007	64,07	144	2,30

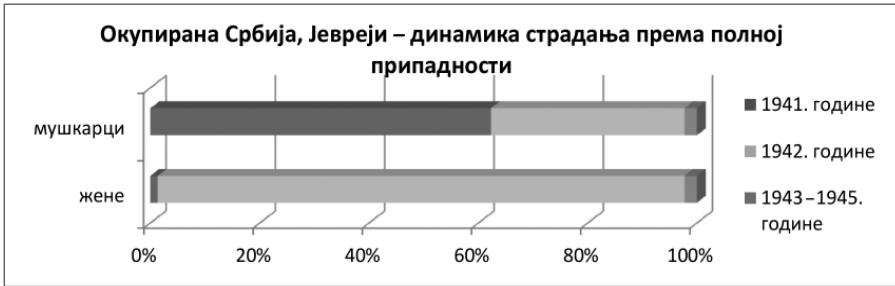
Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

16 На учешће у губицима последње две године рата утицало је страдање Јевреја из Баната који су привремено спас нашли на територији анектираној од Мађарске.

17 Раст учешћа у губицима 1943. и 1944. припадника јеврејске заједнице из осталих осам региона био је последица страдања оних који су привремено уточиште нашли на територији анектираној од Бугарске и делом на територији анектираној од Италије или на територији припојеној Великој Албанији.

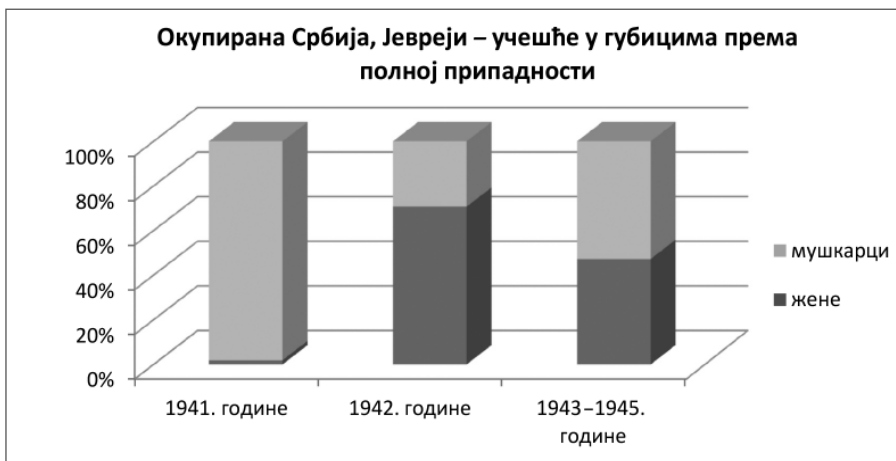
18 Међу преживелим Јеврејима Југославије 1946. године жене су чиниле 51,71%, а мушкарци 48,29%. David Perera, „Neki statistički podaci o Jevrejima u Jugoslaviji u periodu od 1938. do 1965. godine“, *Jevrejski almanah 1968–1970*, (Beograd, 1971), 140. Овај однос није нужно примењив и на Јевреје са територије окупиране Србије, али је индикативан за разумевање претрпљених губитака.

Графикон 5

Након логорисања готово свих мушкараца и мањег дела жена у лето 1941, припадници јеврејске заједнице мушког пола су од јесени масовно страдали у езекуцијама широм Србије као одмазда за страдање Немаца погинулих у борби са устаницима или као мерама застрашивања становништва у циљу одвраћања од придруживања устаницима. Стога је више од три петине Јевреја мушког пола страдало у 1941. години. Наставак уништења јеврејске заједнице у окупираној Србији проузроковао је да је још трећина припадника мушког пола изгубила живот у 1942, док их је готово занемарљив део страдао у периоду до краја рата. У првој години рата убијено је 1,76 пута више мушкараца него у наредној, али је, с обзиром на дупло дужи период њиховог уништења у 1942. него у претходној, њихово страдање у 1941. било реално 3,51 пут веће, док је губитак у 1942. био реално 36,06 пута већи него губитак у потоњем периоду од три године. Масовно уништење Јеврејки спроведено је у 1942, тако да су занемарљиви делови страдали у претходном и потоњем периоду рата, чиме је губитак жена у 1942. години био реално 35,41 пут већи него у претходној години и 96,73 пута већи од претрпљеног губитка у последње три године рата. У првој години рата удео страдалих мушкараца је био 45,79 пута већи од удела страдалих жена, док је у 1942. удео страдалих Јеврејки био 2,72 пута већи од удела страдалих мушкараца, да би се код оба пола удео у губицима у последње три године рата изједначио.

Графикон 6

Динамика страдања полова јеврејске заједнице у окупираној Србији је у битној мери одредила и њихово учешће у губицима током рата. Мушкарци су представљали готово једине страдале у првој години рата, са учешћем у губицима које је било 51,63 пута веће од учешћа жена. Масовно страдање Јеврејки у 1942. донело је промену у заступљености полова у губицима, тако да су жене представљале више од две трећине губитака, 2,41 пут веће од учешћа мушкараца. У односу на претходну годину учешће мушкараца у губицима Јевреја је било смањено 3,38 пута, док је учешће жена у губицима било 37,21 пут веће. У последње три године рата, када је процес холокауста био готово окончан, полови су имали изједначено учешће у губицима, које је одговарало њиховој заступљености у укупним губицима.

Холокауст је погодио целокупну јеврејску заједницу на територији окупиране Србије. Старосна структура претрпљених губитака показује да су у холокаусту страдали Јевреји свих старосних доби.¹⁹ Динамика страдања и учешће у губицима није било једнако код свих узрасних група.

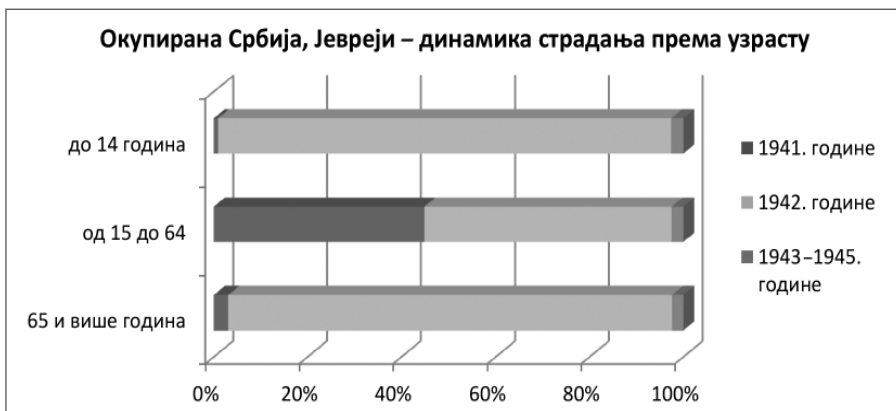
19 За десетину страдалих Јевреја окупиране Србије није позната година рођења и то представља проблем приликом утврђивања старосне структуре који треба отклонити у даљем процесу ревизије пописа.

Табела 6 – Окупирана Србија, Јевреји – старосна структура
према години страдања

Узраст	Укупно	1941.	%	1942.	%	1943– 1945.	%
до 14	972	9	0,92	938	96,50	25	2,57
%	17,17	0,46	//	26,21	//	17,73	//
15 до 24	778	328	42,16	428	55,01	22	2,83
%	13,74	16,91	//	11,96	//	15,60	//
25 до 34	932	447	47,96	464	49,78	21	2,25
%	16,47	23,04	//	12,96	//	14,89	//
35 до 44	1.095	504	46,03	568	51,87	23	2,10
%	19,35	25,98	//	15,87	//	16,31	//
45 до 54	868	409	47,12	437	50,34	22	2,53
%	15,33	21,08	//	12,21	//	15,60	//
55 до 64	599	230	38,40	351	58,60	18	3,00
%	10,58	11,85	//	9,81	//	12,76	//
65 и више	416	13	3,12	393	94,47	10	2,40
%	7,35	0,67	//	10,98	//	7,09	//
укупно познато	5.660	1.940	34,27	3.579	63,23	141	2,49
непознато	594	163	27,44	428	72,05	3	0,50
%	9,50	7,75	//	10,68	//	2,08	//
укупно	6.254	2.103	33,62	4.007	64,07	144	2,30

Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

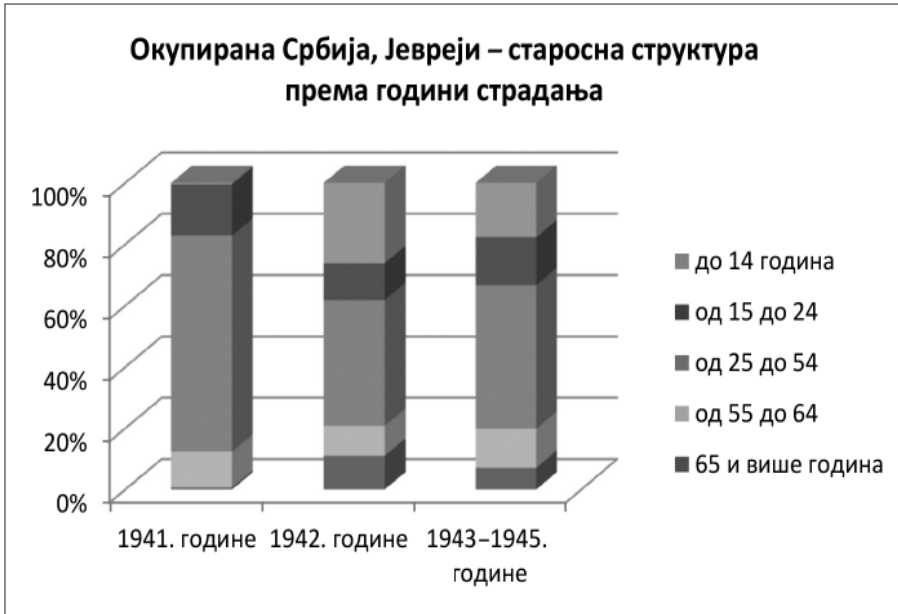
Графикон 7

У почетној фази спровођења холокауста у окупираној Србији прве су на удару биле узрасне групе које су обухватале особе између 15 и 64 године старости. Готово половина страдалих старосне доби између 25 и 54 године је изгубила живот у првој години рата, што је био 1,47 односно 1,41 односно 1,44 пута већи удео у губицима од укупног страдања у првој години рата. У истом периоду је страдало и по две петине Јевреја узраста 15 до 24 и 55 до 64 године, што је био 1,29 односно 1,17 пута већи губитак од просечног у том периоду. Са друге стране, страдање Јевреја млађих од 14 и старијих од 65 година је било готово занемарљиво, са уделом у губицима 35,52 односно 10,47 пута мањим од укупног страдања у 1941. години. Несмањен удар холокауста у другој години рата и окупације највише је погодио најмлађу и најстарије старосне групе: тада су живот изгубили готово сви страдали Јевреји ових узраста, што је био за половину (1,53 односно 1,49 пута) већи удео у губицима од укупног страдања у тој години. У истом периоду је страдало и по скоро три петине Јевреја доби 15 до 24 година и 55 до 64 године, као и половина припадника осталих старосних група.²⁰ Динамика страдања различитих узрасних група у последње три године рата је била приближно једнака укупним губицима претрпљеним у том периоду.

²⁰ Све ове узрасне групе су имале мање уделе у губицима од просечног страдања у 1942. години, старосне групе 25 до 54 године 1,27 односно 1,22 односно 1,26 пута, а страдали доби 15 до 24 године 1,15 пута мањи од укупног претрпљеног губитка у том периоду.

Графикон 8

Динамика страдања старосних група је утицала и на учешће појединих узрасних група у губицима током рата. Готово три четвртине страдалих Јевреја у првој години рата било је између 25 и 54 године старости (71,10%), што је било 1,37 пута веће учешће од заступљености тих узраста у укупним губицима јеврејске заједнице окупиране Србије (51,15%). Шестину губитака у 1941. представљали су Јевреји узраста 15 до 24 и осмину доби од 55 до 64 године старости, са 1,23 односно 1,12 пута већим учешћем од заступљености у укупним губицима. Друга година рата најтеже је погодила најмлађи и најстарије узрасте, чије се учешће у губицима вишеструко увећало у односу на претходну годину (56,98 односно 16,39 пута) и заједно су чинили готово две петине губитака (37,19%) у 1942. години. Учешће у губицима старосних група које су у претходној години претрпеле највеће губитке (25 до 54 године старости), у 1942. је било готово преполовљено (41,04% – 1,73 пута мање), док је учешће страдалих између 15 и 24 године било 1,41 пута мање. У трогодишњем периоду након ескалације холокауста у 1942, страдање старосних група је било равномерно и одговарало је њиховој заступљености у укупним губицима.

Настањени у урбаним срединама Јевреји су имали социјално-економску структуру које је била прилагођена градском становништву, са високим учешћем образованих међу њима.²¹ Подвргнута потпуном уништењу, јеврејска заједница у окупираној Србији је претрпела губитке у свим професионалним групама. Најбројнија међу страдалима била су издржавана лица, која су представљала две петине страдалих, уз четвртину привредника и по седмину службеника и стручњака односно ученика и студената. Током рата, динамика страдања и учешће у претрпљеним губицима различитих професионалних група није било једнако.

Табела 7 – Окупирана Србија, Јевреји – професионална структура према години страдања

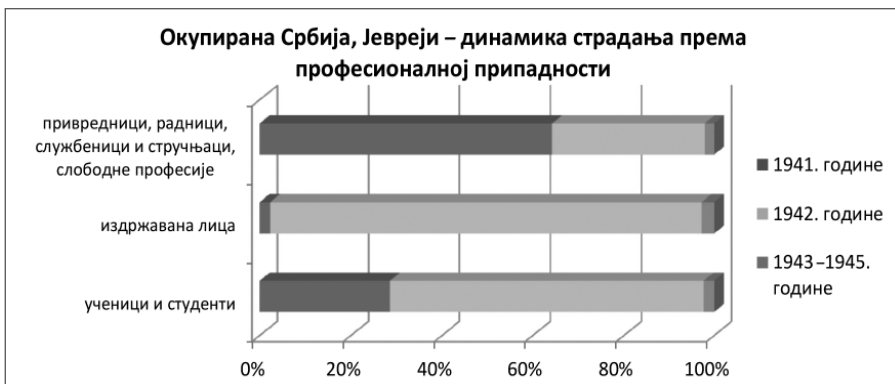
Професије	Укупно	1941.	%	1942.	%	1943–1945.	%
пољопривредници	20	10	50,00	9	45,00	1	5,00
%	0,36	0,52	//	0,25	//	0,75	//
привредници	1.277	833	65,23	427	33,44	17	1,33

21 Приближно сагледавање социјално-економске структуре Јевреја окупиране Србије могуће је преко њеног сагледавања у југословенским оквирима, с тим што треба узети у обзир утицај Београда као административног, политичког, економског, просветног, културног центра државе на професионалну структуру популације, посебно Јевреја, од којих је највећи део живео у њему. Према непотпуним подацима из 1938. године, у јеврејској заједници Југославије било је 0,15% пољопривредника, 12,60% привредника, 4,30% радника, 8,05% службеника, стручњака и припадника слободних професија, 10,30% ученика и студената и 64,60% свих других занимања. Perega, „Neki statistički podaci o Jevrejima“, 145–146. Пореске обавезе у верским општинама дају делимичан увид у професионалну структуру београдских Јевреја 1940. године, уз напомену да су порез плаћали само имућнији, односно они који су се квалификовали. Међу 2.002 пореска обвезника сефардске општине 27% су били трговци, 21% чиновници или намештеници, 8% занатлије, 4% лекари и инжењери. Од 1.091 обвезника ашкенаске општине 25% су били чиновници, 20% трговци, 8% припадници слободних професија, 6% занатлија. Harijet Pas Frajdenrajh, „Jevreji Beograda između ratova“, *Zbornik 6*, ur. Radovan Samardžić, (Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 1992), 366. На територији Управе града Београда 1939. године било је 346 занатлија, 1.102 трговца, трговачка агента и путника, 70 индустријалаца, 24 банкара и мењача, док је у Моравској бановини било 18 занатлија, 43 трговца, 3 индустријалаца, 6 банкара. Небојша Поповић, *Јевреји у Србији 1918–1941*, (Београд: ИСИ, 1997), 103.

%	22,92	43,68	//	12,09	//	12,69	//
радници	323	210	65,01	102	31,58	11	3,40
%	5,80	11,01	//	2,89	//	8,21	//
војска и полиција	2	1	50,00	1	50,00	-	-
%	0,03	0,05	//	0,03	//	-	//
службеници/ стручњаџи	767	477	62,19	271	35,33	19	2,48
%	13,76	25,01	//	7,67	//	14,18	//
слободне професије	106	70	66,04	31	29,24	5	4,72
%	1,90	3,67	//	0,88	//	3,73	//
издржавана лица	2.201	51	2,32	2.089	94,91	61	2,77
%	39,51	2,67	//	59,16	//	45,52	//
учениџи и студенти	804	230	28,61	555	69,03	19	2,36
%	14,43	12,06	//	15,72	//	14,18	//
остала занимања	23	11	47,83	11	47,83	1	4,34
%	0,41	0,58	//	0,31	//	0,75	//
лични приходи	37	10	27,03	27	72,97	-	-
%	0,66	0,52	//	0,76	//	-	//
незапослени	12	4	33,33	8	66,67	-	-
%	0,21	0,21	//	0,23	//	-	//
укупно познато	5.572	1.907	34,22	3.531	63,37	134	2,40
непознатих занимања	682	196	28,74	476	69,79	10	1,47
%	10,90	9,32	//	11,88	//	6,94	//
укупно	6.254	2.103	33,62	4.007	64,07	144	2,30

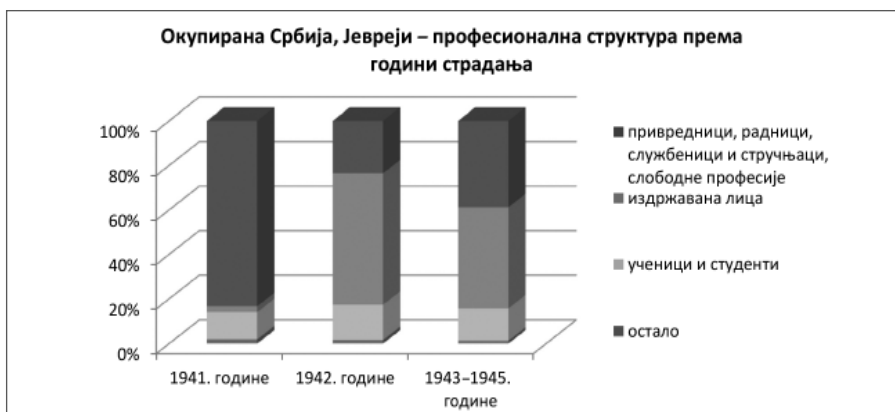
Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941-1945“

Графикон 9

У првој години рата страдало је по две трећине привредника, радника, припадника слободних професија, са уделом у губицима двоструко већим (1,91 пута) од просечног страдања у 1941. години и тек нешто мало мањим уделом службеника и стручњака (1,82 пута већим од укупног страдања у том периоду). Са друге стране, нешто више од четвртине страдалих ученика и студената имало је удео који је био 1,20 пута мањи од просечног страдања у 1941, док је удео издржаваних лица био 14,75 пута мањи. Током 1942. живот су изгубила готово сва издржавана лица (1,50 пута већи удео у губицима од просечног страдања у тој години), као и две трећине ученика и студената, док су удели страдалих привредника, радника, припадника слободних професија и службеника и стручњака били двоструко мањи од удела у укупним губицима у 1942. години (1,89 пута).

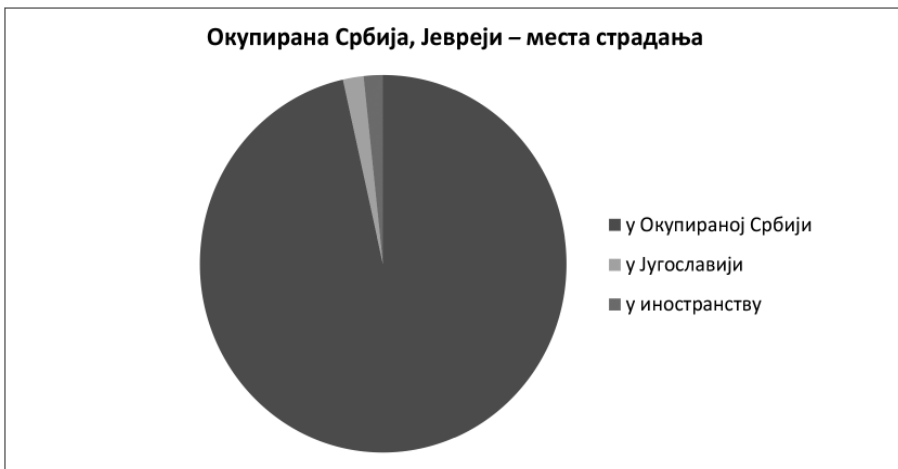
Графикон 10

Две петине свих губитака Јевреја у 1941. представљали су привредници, уз четвртину службеника и стручњака, деветину радника (укупно 83,37%), што је било 1,87 пута веће учешће у губицима од заступљености ових професионалних група у укупним губицима јеврејске заједнице (44,38%). Ученици и студенти су представљали осмину губитака прве године страдања. Наредна година рата је донела страдање издржаваних лица која су до тада била „поштеђена“, тако да су она представљала три петине губитака у 1942, што је било 22,16 пута веће учешће у губицима него у претходној години и за половину веће (1,50 пута) од њихове заступљености у укупним губицима. Професионалне групе које су у 1941. чиниле највећи део страдалих, у 1942. су представљали две петине губитака (23,53%), 3,54 пута мање него годину дана раније, док је ученика и студената било за трећину више (1,30 пута). У последње три године рата успостављена је равнотежа у страдању издржаваних лица и других професија.

Места страдања Јевреја из окупиране Србије била су углавном условљена ситуацијом, односно ратним дешавањима на тој територији, а што је опет било у тесној вези и са временом њиховог страдања. Матична територија је представљала примарно место страдања пошто су готово сви припадници јеврејске заједнице изгубили животе на територији окупиране Србије, уз јако мале делове који су страдали у осталом делу Југославије или иностранству. Иако су у основи иста места, ипак су постојале минималне разлике у местима страдања Јевреја из различитих делова окупиране Србије.

Графикон 11

Табела 8 – Окупирана Србија, Јевреји – места страдања према територијалној припадности

Место страдања	Укупно	Београдски регион	%	Банат	%	Осталих 8 региона	%
у окупираној Србији	6.027	3.319	55,07	1.767	29,32	941	15,61
%	96,37	95,26	//	99,16	//	95,24	//
у Југославији	113	82	72,57	3	2,65	28	24,78
%	1,81	2,35	//	0,17	//	2,83	//
у иностранству	106	77	72,64	12	11,32	17	16,04
%	1,69	2,21	//	0,67	//	1,72	//
непознато	8	6	75,00	-	-	2	25,00
	0,13	0,17	//	-	//	0,20	//
укупно	6.254	3.484	55,71	1.782	28,49	988	15,78

Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

Јевреји из сва три дела окупиране Србије су највећим делом страдали на њеној територији, с тим што су на њој живот изгубили апсолутно сви страдали са територије Баната и тек нешто мало мање Јевреја из Београда и осталог дела окупиране Србије. Секундарна и терцијална места страдања Јевреја из Београдског региона и осталих осам региона су збирно „однела“ по двадесетдруги део њихових претрпљених губитака. Покушаји скривања у осталим деловима разбијене и подељене Југославије и њихово касније хапшење, проузроковали су губитке четрдесеттрећег односно тридесетпетог дела од страдалих Јевреја из Београда и остатка окупиране Србије ван матичног подручја али на територији Југославије и њиховог четрдесетпетог односно педесетосмог дела страдалог у иностранству.

Нешто мање од три петине страдалих у окупираној Србији чинили су Јевреји из Београда, уз скоро трећину из Баната и шестину из осталог дела матичне територије. Међу страдалим Јеврејима у осталом делу Југославије и иностранству по три четвртине претрпљених губитака су представљали припадници јеврејске заједнице из Београдског региона,²² по четвртину односно шестину губитака Јевреји из осталог дела окупиране Србије,²³ док су Јевреји из Баната представљали деветину губитака претрпљених у иностранству.²⁴

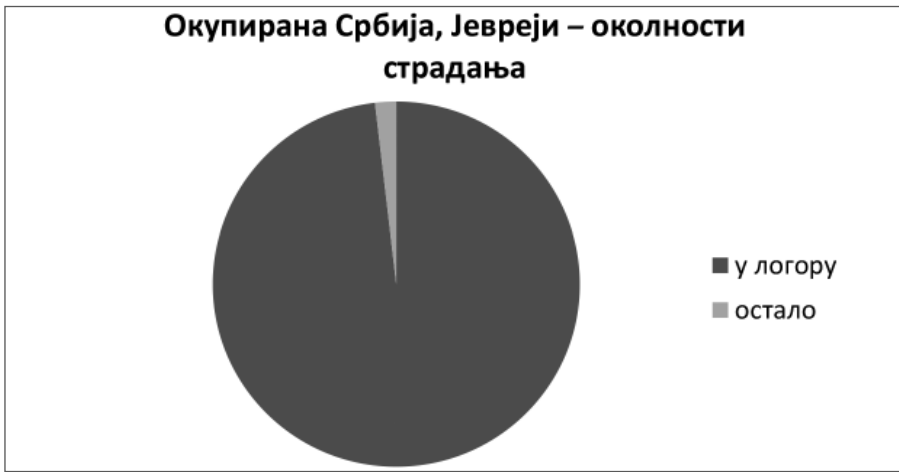
22 Као места страдања издвајају се Јасеновац, Треблинка и Аушвиц.

23 Највећим делом су страдали у Треблинци, мањим у Јасеновцу.

24 Као најчешће место страдања је наведен Аушвиц.

Као што је био случај са холокаустом у већини других земаља Европе, страдање Јевреја је било повезано са концентрационим логорима или са непосредно извођеним егзекуцијама. Највећи део јеврејске заједнице окупиране Србије је повезан са боравком или страдањем у неком од логора, док је само мали део њих (педесети део) живот изгубио у другим околностима. Међу страдалим Јеврејима из различитих делова окупиране Србије су постојале минималне разлике у околностима њиховог страдања.

Графикон 12

Табела 9 – Окупирана Србија, Јевреји – околности страдања према територијалној припадности

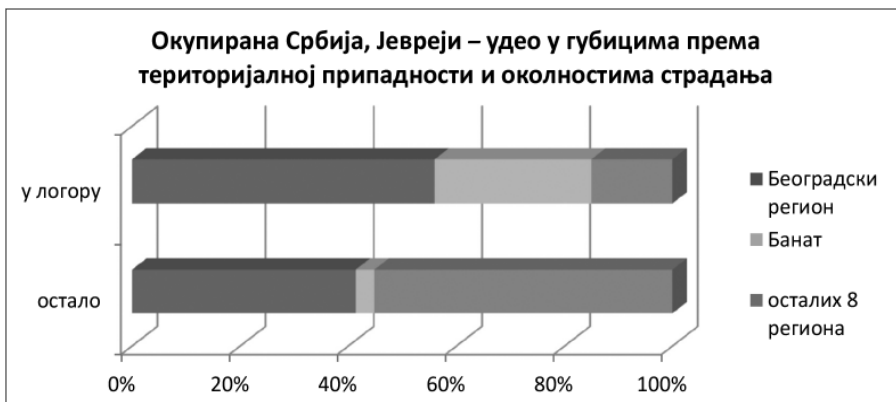
Околности страдања	Укупно	Београдски регион	%	Банат	%	осталих 8 региона	%
у логору	6.138	3.436	55,98	1.778	28,97	924	15,05
%	98,14	98,62	//	99,77	//	93,52	//
остало	116	48	41,38	4	3,45	64	55,17
%	1,86	1,38	//	0,23	//	6,48	//
укупно	6.254	3.484	55,71	1.782	28,49	988	15,78

Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

За сва три дела окупиране Србије карактеристично је страдање у логорима. Банатски Јевреји су страдали искључиво у логорима, мали део београдских Јевреја није боравио у логору пре губитка

живота, док је то био случај са петнаестином страдалих из осталих осам региона окупиране Србије. Учешће страдалих у директним егзекуцијама у губицима Јевреја из осталог дела окупиране Србије било је 4,69 односно 20,35 пута веће него што је било код припадника јеврејске заједнице у Београду и Банату.

Графикон 13

Апсолутна доминација страдалих у логорима у свим деловима окупиране Србије одредила је њихове уделе у укупним губицима. Хапшење и директно одвођење на стрељање Јевреја из осталог дела окупиране Србије проузроковало је да је готово три петине Јевреја страдалих ван логора потицало са тог дела окупиране територије, што је био 3,50 пута већи удео међу страдалим у овим околностима од њиховог удела у укупним губицима јеврејске заједнице. Две петине страдалих ван логора је потицало из Београдског региона, уз минимални удео страдалих из Баната.

Јеврејска заједница из окупиране Србије је страдала у више логора који су се налазили било у оквиру окупиране територије, било ван ње, што на простору подељене Југославије или у иностранству. Централна места у спровођењу холокауста у окупираној Србији представљали су логори Топовске шупе (Јеврејски логор, Јеврејски пролазни логор у Београду) и Јеврејски логор Земун (Judenlager Semlin),²⁵ опште познат као Сајмиште, касније Старо Сајмиште. У њима је живот изгубило 88,11% Јевреја страдалих у логорима

25 Koljanin, *Nemački logor na Beogradskom sajmištu*, 34, 64.

односно 86,47 укупно свих страдалих припадника јеврејске заједнице са окупиране територије.²⁶ Осмина од укупног броја страдалих у логорима је изгубила живот у неком од других логора.²⁷

Графикон 14

Табела 10 – Окупирана Србија, Јевреји – страдали у логорима према територијалној припадности

Логори	Укупно	Београдски регион	%	Банат	%	Осталих 8 региона	%
Топовске шупе	1.857	1.088	58,59	693	37,32	76	4,09
%	30,25	31,66	//	38,98	//	8,22	//
Сајмиште	3.551	2.026	57,05	1.054	29,68	471	13,26
	57,85	58,96	//	59,28	//	50,97	//

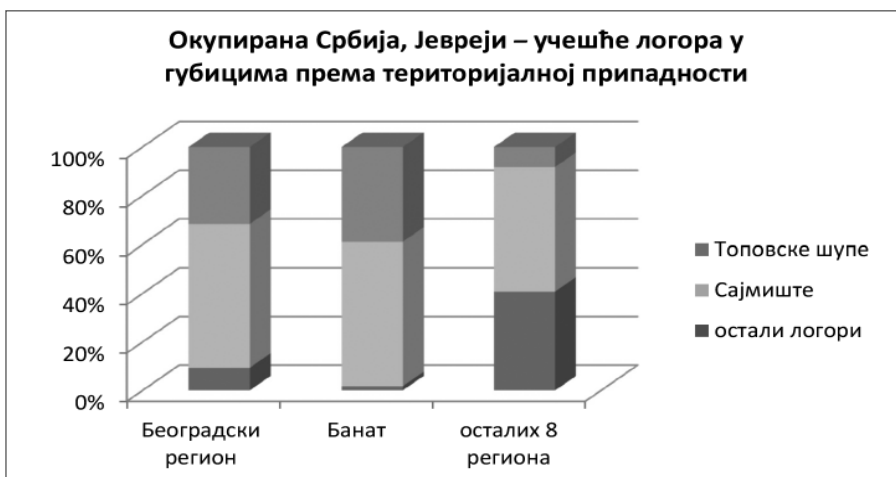
26 У логору Топовске шупе страдали су мушкарци узраста 15 до 60 година старости. Структура страдалих у Judenlageru Semlin је била сложенија. Особе женског пола свих узраста су представљале четири петине страдалих (78,12%), док су међу страдалим мушкарцима узрасти од 15 до 64 година чинили тек осмину губитака (11,97%). Од свих Јеврејки са територије окупиране Србије страдалих током холокауста 94,32% је изубило живот у Јеврејском логору Земун.

27 Међу осталим логорима издвајају се Црвени крст у Нишу и Бањица у Београду, Јасеновац на територији осталог дела Југославије и од логора у иностранству Аушвиц и Треблинка.

остали логори	730	322	44,11	31	4,25	377	51,64
	11,89	9,37	//	1,74	//	40,80	//
укупно	6.138	3.436	55,98	1.778	28,97	924	15,05

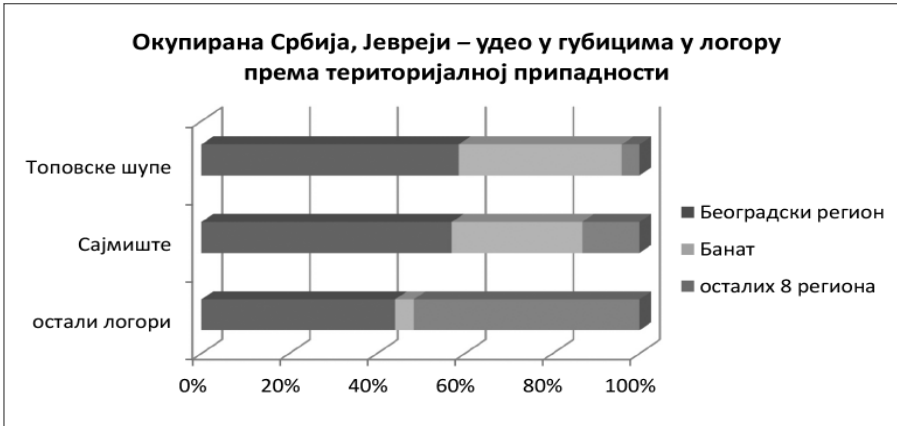
Извор: АМЖГ, База података „Жртве рата 1941–1945“

Графикон 15

Припадници јеврејске заједнице из различитих делова окупиране територије нису равномерно страдали у свим логорима. По три петине страдалих Јевреја из Београдског региона и Баната су изгубиле животе у Јеврејском логору Земун, док је у Топовским шупама страдало две петине Јевреја из Баната и трећина из Београда. Од београдских Јевреја једанаестина је страдала у неком од других логора, док је страдање у њима њихових сународника из Баната било минимално. Са друге стране, половина Јевреја из осталог дела окупиране Србије је изгубила живот у Јеврејском логору у Земуну, тек дванаестина у Топовским шупама, док их је две петине страдало у неком другом логору.

Графикон 16

Удео Јевреја из различитих делова окупиране Србије у губицима неког од логора није био једнак. Београдски Јевреји су представљали по три петине губитака у логорима Топовске шупе и Сајмиште, док су међу страдалима у осталим логорима чинили тек нешто више од две петине губитака. Јевреји из Баната су у логорима Топовске шупе и Јеврејски логор Земун представљали по нешто више, односно нешто мање од трећине страдалих, док је њихов удео у губицима у осталим логорима био изузено мали, чинио је њихов двадесетчетврти део. Са друге стране, половина свих страдалих у осталим логорима потицала је из осталих осам региона окупиране Србије, на Сајмишту су чинили осмину губитака, док су међу страдалима у Топовским шупама представљали двадесетпети део.

Као део јединственог процеса у Европи, холокауст је на територији окупиране Србије погодио читаву јеврејску популацију наневши јој ненадокнадиве губитке. Нажалост, до сада није утврђен прецизан број страдалих Јевреја са територије окупиране Србије, као што није познат ни број преживелих.²⁸ У литератури су

²⁸ Непознато је колико је преживелих Јевреја са територије коју је заузимала окупирана Србија. Према постојећим подацима од 27. 9. 1946. године са територије Ужје Србије преживело је 2.422 Јевреја, а њима треба придодати и онај део

најчешће навођене процене од 13.600 (82% од њиховог предратног броја) и 15.000 страдалих.²⁹ Међу страдалим цивилима оку-

преживелих са територије АП Војводине (3.729) који је потицао из Баната, да би се оквирно добио увид у број преживелих за територију која је приближно једнака територији окупиране Србије. Perera, „Neki statistički podaci o Jevrejima u Jugoslaviji“, 136. Наравно, ове податке треба узети са критичком дистанцом, пошто сви после рата у Србији пријављени Јевреји нису нужно били и њени становници у предратном периоду, што отвара могућност мањих одступања. Треба имати у виду и да се сви преживели Јевреји нису вратили у Србију, већ да је део директно отишао за Палестину, односно касније формирану државу Израел, а да је део остао и наставио, односно отпочео, живот у европским или прекоокеанским земљама. Опширније о репатријацији Јевреја у послератном периоду видети у: Mladenka Ivanović, *Jevreji u Jugoslaviji (1944–1952), Kraj ili novi početak*, (Beograd: INIS, 2009).

- 29 О проценама броја Јевреја на територији окупиране Србије, као и постојећим подацима и проценама броја страдалих опширније видети: Koljanin, *Nemački logor na beogradskom Sajmištu*, 128–131, као и извештај опетративца Аугуст у прилогу број 4 у: Венцеслав Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941–1945*, (Београд: Издавачко предузеће Рад, 1970), 264. На основу дасадашњих сазнања о холокаусту на територији окупиране Србије, мишљења смо да би требало поново отворити питање броја страдалих Јевреја са ове територије. Као полазну основу треба узети неоспорну чињеницу да су Јевреји уништавани као народ у целини, без обзира на њихову пол и доб, те да је страдало приближно једнако мушкараца и жена свих узраста, односно да је број страдалих особа женског пола био незнатно мањи. Сва досадашња истраживања нам указују на то да је страдање Јеврејки са окупиране територије било везано за логор на Сајмишту (Judenlager Semlin). Већи број страдалих особа женског пола јеврејске националности забележен је још у Јеврејској болници у Београду (половина од 300 до 400 болесника допремљених из других болница, лекара, особља и чланова њихових породица) и у логору на Бањици (више десетина, свакако не више од 120 жена – када се од укупног броја Јевреја страдалих на Бањици одбију страни држављани и Јевреји југословенски држављани који су у логор доведени са територија ван окупиране Србије, Јеврејке са окупиране територије су представљале четвртину сународника страдалих у логору). Према најпрецизнијем и најпотпунијем истраживању о страдању у Јеврејском логору у Земуну, колеге Милана Кољанина (Koljanin, *Nemački logor na beogradskom Sajmištu*, 59, 62, 131), број страдалих је био 6.320. Да бисмо дошли до броја страдалих Јеврејки из окупиране Србије, од тог броја треба одузети број од 400 страних држављана (266 према новијем истраживању – Koljanin, „Poslednje putovanje Kladovskog transporta“, *Kladovo transport*, 90), затим најмање 332 мушкараца старија од 16 година, те најмање 619 дечака (половина деце до 16 година старости), што доводи до броја од 4.969 односно 5.103. Заједно са страдалим женама из Јеврејске болнице, са Бањице и појединачно или у мањим групама страдалих у неуспелим покушајима проналажења уточишта на другим територијама, број страдалих Јеврејки са територије окупиране Србије је био око 5.500. Пошто су жене представљале готово половину претрпљених губитака,

пиране Србије Јевреји су представљали 11,20% губитака,³⁰ док су у предратном становништву ове територије чинили свега 0,33%, тако да је у холокаусту уништена јеврејска заједница претрпела губитке 33,94 пута веће од њихове заступљености у популацији. Губитак су претрпели Јевреји из свих делова окупираних територија, београдски Јевреји су представљали готово три петине губитака, али су Јевреји из унутрашњости окупираних Србије претрпели знатно веће губитке од њихове заступљености у националном корпусу. Заједничко Јеврејима из свих делова окупираних територија је да су живот изгубили у прве две године рата. Трећина Јевреја је била убијена у другој половини 1941. (33,62%), док су две трећине страдале током наредне године (64,07%). Тиме је стопа смртности, с обзиром на дуго дужи период страдања у 1942, била једнака, што указује на несмањену тежњу Немаца да их у потпуности униште. У унапред планираном злочину, Јевреји су уништавани без обзира на узраст, професију или пол, с тим што су мушкарци већином страдали 1941. године (62,27%), а жене наредне 1942. (96,33%). Једна од карактеристика уништења Јевреја окупираних Србије била је та што их је 96,37% изгубило живот на том подручју. Друга је била повезаност њиховог уништења са претходним боравком у концентрационим логорима у којима је живот изгубило 98,14% од свих страдалих Јевреја – 88,11% њих је страдало у Топовским шупама и Сајмишту (Judenlager Semlin). Увид у унутрашњу структуру губитака Јевреја показује да холокауст на територији окупираних Србије није поштедео ниједан сегмент јеврејске заједнице.

Извори и литература

Необјављени извори

- Архив Југославије. Фонд 179, Попис Жртве рата 1941–1945. из 1964. године.
- Архив Музеја жртава геноцида. Фонд Жртве рата 1941–1945, База података Жртве рата 1941–1945.

укупни број у холокаусту страдалих Јевреја са територије окупираних Србије се кретао између 11.400 и 11.700, свакако не више од 12.000. Будућа истраживања или појава нових докумената потврдиће или одбацити ово мишљење.

- 30 До сада је у процесу ревизије пописа „Жртве рата 1941–1945“ утврђен број од 55.830 страдалих цивила са територије окупираних Србије.

Објављени извори

- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 3. 1931. godine*, knjiga I: Prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstava. Beograd: Državna štamparija, 1937.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knjiga II: Prisutno stanovništvo prema veroispovesti. Beograd: Državna štamparija, 1938.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju*, knjiga IV. Sarajevo: Državna štamparija, 1940.
- Демографска статистика. *Израчунат број становника Југославије за 1941 и 1945*. Београд: Државни статистички уред, 1945.
- Демографска статистика. *Становништво по вероисповести и мајерњем језику по попису од 31-III-1931 године, Србија са Војводином и Косово-Метохијом, Преглед по општинама*. Београд: Државни статистички уред, 1945.
- Savezni zavod za statistiku. *Žrtve rata 1941–1945 (rezultati popisa)*. Beograd, 1966, reprint: Beograd, 1992.

Литература

- Алексић, Драган. „Србија под немачком окупационом управом у Другом светском рату – Особености окупационе управе“. *Ослобођење Београда 1944. године*, зборник радова, ур. Александар Животић, 53–72. Београд: ИНИС, 2010.
- Bauer, Yehuda. „Is the Holocaust explicable“. *Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста / Israeli-Serbian academic exchange in Holocaust research*, ур. Јован Мирковић, 147–167. Београд: Музеј жртава геноцида, 2008.
- Vegović, Sima. *Logor Banjica 1941–1945*. Beograd: ISI, 1989.
- Божовић, Бранислав. *Страдање Јевреја у Београду 1941–1944*. Београд: МЖГ, 2012.
- Божовић, Бранислав. *Специјалана полиција у Београду 1941–1944*. Београд: Завод за уџбенике, 2014.
- Browning, Christopher. „The final Solution in Serbia. The Semlin Judenlager. A case Study“. *Yad Vashem Studies XV*, 1983, 55–90.
- Brauning, Krisofer. „Коначно решење у Србији – Јуденлагер на Сајмишту – студија случаја“. *Зборник 6*, ур. Radovan Samardžić, 407–428. Beograd: Јеврејски историјски музеј, 1992.

- Cvetković, Dragan. „Gubici pripadnika partizanskog pokreta sa teritorije Jugoslavije 1941–1945“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2016.
- Ђулибрк, Јован. *Историографија холокауста у Југославији*. Београд: ПБФ и ИТИ, 2011.
- Dimić, Ljubodrag i Ristić Milan. „Uvodna studija“. U: *Logor Banjica – logoraši*, objavljeni izvori, ur. Branka Prpa, 009–049. Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 2009.
- Filipović, Stanoje. *Logori u Šapcu*. Novi Sad: SUBNOR SR Srbije, 1967.
- Frajdenrajh, Harijet Pas. „Јевреји Београда између ратова“. *Zbornik 6*, ur. Radovan Samardžić, 365–371. Beograd: Јеврејски историјски музеј, 1992.
- Ivanović, Mladenka. *Jevreji u Jugoslaviji (1944–1952), Kraj ili novi početak*. Beograd: ИНИС, 2009.
- Koljanin, Milan. *Nemački logor na beogradskom Sajmištu 1941–1944*. Beograd: ISI, 1992.
- Кољанин, Милан. „Истраживање холокауста у Југославији“. *Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста / Israeli-Serbian academic exchange in Holocaust research*, ур. Јован Мирковић, 264–273. Београд: Музеј жртва геноцида, 2008.
- Koljanin, Milan. „Poslednje putovanje Kladovskog transporta“. *Kladovo transport / The Kladovo transport*, zbornik radova, ur. Andrej Mitrović, 65–101. Beograd: JIM, 2006.
- Lebl, Ženi. *Do „konačnog rešenja“: Jevreji u Beogradu 1521–1942 (Bis zur „Endlösung“: Juden in Belgrad)*. Beograd: Čigoja, 2001.
- Marjanović, Jovan. *Ustanak i narodno-oslobodilački pokret u Srbiji 1941*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1963.
- Миловановић, Мирослав. *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељање на Бубњу*. Београд: ИСИ, СУБНОР Ниша и ИРО Народна књига, 1983.
- Manoschek, Walter. „Serbien ist Judenfrei“, *Militarsche Besatzungspolitik und Judenvernichtung in Serbien 1941/42*. Minhen: R. Oldenburg, 1993.
- Manošek, Valter. *Holokaust u Srbiji, Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941–1942*. Beograd: Službeni list SRJ, 2007.
- *Kladovo transport / The Kladovo transport*, zbornik radova sa okruglog stola, ur. Andrej Mitrović. Beograd: JIM, 2006.
- Озимих, Небојша и други. *Жртве лагер Ниша (1941–1944)*. Ниш: Музеј града Ниша, 2014.

- Озимић, Небојша. *Јевреји у логору на Црвеном крсту*. Ниш: Народни музеј Ниш, 2014.
- Ristović, Milan. *У потрази за уточиштем, Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941–1945*. Београд: Službeni list SRJ, 1998.
- Ristović, Milan. „Југославља и јеврејске избеглице 1938–1941“. *Istorija 20 veka* 1/1996, 21–43.
- Romano, Jaša. *Јевреји Југославије 1941–1945 жртве геночида и учесници народноослободилачког рата*, Београд: ЈИМ, 1980.
- Perera, David. „Неки статистички подаци о Јеврејима у Југосавији у периоду од 1938. до 1965. године“. *Јеврејски алманах 1968–1970*. Београд, 1971.
- Попов, Бранислав Миша. *Немачки затвори и концентрациони логори у Банату 1941–1944*. Београд: ISI, 1992.
- Поповић, Небојша. *Јевреји у Србију 1918–1941*. Београд: ИСИ, 1997.
- *Logor Banjica – logoraši*, objavljeni izvori, ur. Branka Prpa. Београд: Историјски архив Београда, 2009.
- Shelach, Menachem. „Sajmište – an extermination camp in Serbia“. *Holocaust and Genocide Studies*, Vol. 2, No. 2 (1987), 243–260.
- Žarković, Nenad. „Prolazni logor Topovske Šupe“. *Nasleđe*, br. 10, 2009, 103–112.
- Žugić, Tomislav i Miodrag Milić. *Југословени у концентрационим логорима Аушвиц 1941–1945*. Београд: ISI, 1989.

Summary

Dragan Cvetković

Holocaust in Serbia (German Occupation Area) – Numerical Determination and Quantitative Analysis

Abstract: An attempt is made to show the victims of the Jewish community from the territory of occupied Serbia on the basis of the partially revised list “Victims of War 1941–1945”. The article deals with the territorial belonging of the victims of the Jews, their gender, age and professional structure, as well as the circumstances and places of their destruction.

Key words: Holocaust, Jews, occupied Serbia, regions, age, professional and gender structure, concentration camps, Topovske šupe, Sajmište (Judenlager Semlin)

As a part of the unique process in Europe, the Holocaust in the territory of occupied Serbia has hit the entire Jewish population, inflicting irreparable losses. Unfortunately, until now, the precise number of the Jews from the territory of occupied Serbia stricken by the Holocaust has not been established, as the number of survivors is unknown. The most frequently quoted estimate is 13,600 (82% of the pre-war Jewish population in Serbia). Among the dead civilians of the occupied Serbia, the Jews accounted for 11.20% of losses, while in the pre-war population of this territory only 0.33% were incurred, so the Jewish community suffered losses in the Holocaust 33.94 times more than their representation in the population. The losses were suffered by the Jews from all parts of the occupied territory, the Belgrade Jews accounted for nearly three fifths of losses, but the Jews from the interior of the occupied Serbia suffered significantly more losses than their representation in the national corps. A third of the Jews were killed in the second half of 1941 (33.62%), while two thirds were killed in the next year (64.07%). In a pre-planned crime, the Jews were destroyed regardless of their age, profession or gender, with most men being killed in 1941 (62.27%), and women in the following year (96.33%). One of the characteristics of the destruction of the the Jews in occupied Serbia was that 96.37% of them lost their lives in that area. The

second was the correlation of their destruction with previous residence in concentration camps where 98.14% of all Jewish victims lost their lives, of which 88.11% were killed in Topovske šupe and Sajmište (Judenlager Semlin). An insight into the internal structure of the losses of the Jews shows that the Holocaust in the territory of occupied Serbia did not spare any segment of the Jewish community.